

VRIENDENBRIEF 8

redactieadres:
Pompstraat 17
5481 BL Schijndel

jaargang 3
lente 2004

BEHEERDER VAN HET MUSEUM AAN HET WOORD

Museum weekend

17 en 18 April a.s. is weer het nationaal museum-weekend. Het thema dit jaar is "de kunst van het vertellen". Het museum Jan Heestershuis gelegen aan de Pompstraat 17 te Schijndel speelt daar wel op een heel bijzondere manier op in.

Zowel op zaterdag als op zondag zal om 13.30, 14.30 en 15.30 uur een dorpsgids vanaf het museum vertrekken om met u een wandeling van ruim een uur door het centrum van Schijndel te maken. Hij vertelt daarbij over Schijndels rijke historie. Het museum is die dagen voor iedereen gratis geopend van 13.00 tot 17.00 uur en voor de wandeling zal een bijdrage van slechts 1 euro worden gevraagd. De groepsgrootte is maximaal ongeveer 20 personen. Wanneer er bij voorbaat al voldoende aanmeldingen zijn zullen er extra gidsen ingezet worden. U als vriend kunt zich vanaf heden voor deze wandeling met voorrang bij het museum aanmelden.

Op de wandeling wordt u verteld over de betekenis van de dubbele deur bij het Hemafiliaal, hoe het komt dat de pomp niet meer in de Pompstraat staat, wie of wat de gele rijders waren en waar vroeger het tramstation was? U wordt gewezen op allerlei zaken waar u gewoonlijk niet op let maar die toch wel de moeite van het bekijken en het weten waard zijn. Dus . . .

In het museum, dat u natuurlijk vooraf of nadien kunt bezoeken, is er verder voor elk wat wils: de expositie van tekeningen, etsen en olieverven van Jan Heesters met als thema wind en watermolens. In de voorjaarsstuijn met honderden bloeiende bloembollen: de verrassende inrichting met beelden van Ludo van Well en buitenschilderijen van Patricia van den Brand. Verder zijn in het museumhuis twee vitrines ingericht met bruiklenen

van het Poffermuseum uit Sint Oedenrode, aangevuld met schenkingen van diverse particulieren.

Schenkingen

Het museum Jan Heestershuis mag zich nog steeds verheugen over de regelmatige schenkingen die de collectie op diverse fronten aanvullen. De textielcollectie was erg mager maar daar komt nu langzaam maar zeker verandering in. Zo ontvingen we recent een pelerine die nog door de moeder van Jan is gedragen evenals diverse (bont)hoeden en bontstola's die door Jan zijn vrouw zijn gedragen. Dit vormde mede de aanleiding tot het laten opknappen van een fotoschilderij uit de collectie van Jan van een vrouw met een brabantse poffer.

U kunt ook uw (klein)kinderen eens meenemen naar het museum, voor hen is een boeiende speurtocht door het museum gratis beschikbaar.

Informatiepunt Schijndel

Zoals u wellicht weet kunt u voor diverse cadeaubonnen bij het museum terecht: theater-, bioscoopbonnen en dinercheques; altijd leuk om te geven en te ontvangen. Daarnaast zijn er diverse soorten ansichtkaarten met reproducties van Jan Heesters te koop, het heruitgegeven boek over Jan en de recent verschenen genealogie. Ook voor fiets- en wandelroutes kunt u bij het Museum terecht. Conservator en vrijwilligers ontvangen u met open armen en zien u graag ook buiten het museum-weekend weer eens in het Museum.

Hans Oomen, conservator

EXPOSITIE: MOLENS VAN HEESTERS

In de maanden maart en april is er in het Heestershuis weer werk te zien van de grondlegger zelf. Ditmaal staan zijn wind- en watermolens centraal, uitgebeeld in tekeningen, etsen en een paar schilderijen. Jan beschouwde deze fraaie bouwsels met de in 't oog springende wieken als natuurlijke elementen in het

landschap. Andere schilders daarentegen, Mondriaan voorop, kozen soms voor een andere opstelling: zij wilden het monumentale karakter van de molen, losgezongen van zijn omgeving, benadrukken. Claude Monet was in 1871 in de Zaanstreek verrukt over de overal opduikende molens en kwam handen tekort om zijn vluchtige impressies ervan op het doek te penselen.

Vele andere schilders zagen in dat het bij uitstek karakteristieke element van het Hollandse landschap uitermate geschikt was om de monotonie van het vlakke, horizontale land te doorbreken en daarmee een hogere harmonie te bereiken.

Hieronder wil ik enige schilders belichten om een indruk te geven van de verscheidenheid aan stijlvormen bij dit thema. We zien dat elke nieuwe stroming in de schilderkunst, elke nieuwe stijl, zijn eigen typische molens oplevert, zodat er een breed spectrum van uitbeeldingen is ontstaan. Om de tegenstellingen en overeenkomsten hierbij te illustreren ga ik wat verder in op molens van Jacob van Ruisdael, Meindert Hobbema, Johan Jongkind, Hendrik Weissenbruch, Claude Monet en Piet Mondriaan. Hier en daar duikt ook nog ene Jan Heesters op, die Don Quichotte tegen molenwieken ten strijde liet trekken.

Ruisdael en Hobbema

Onder de wereldberoemde Hollandse, zeventiende eeuwse meesters zijn het vooral Ruisdael en Hobbema die het Hollandse landschap stofferen met molens. Jacob van Ruisdael (1628-1682) heeft in zijn landschappen een voorliefde voor het ruime, het wijde en diepe, waarbij vaak een romantisch effect ontstaat. In zijn 'Molen bij Wijk bij Duurstede' torent een hoge, slanke standaardmolen de bewolkte lucht in en vormt in het weidse waterland de majestueuze verbinding tussen water, land en lucht. Door zijn dominante aanwezigheid in het schilderij krijgt hij zelfs iets monumentaals. De drie onopvallende wieken zijn slechts lichte aanvullingen op het massieve, statige karakter van de imposante molen. Meindert Hobbema (1638- 1709) was een leerling van Ruisdael en schilderde stemmige, vredige landschappen, opgewekt van kleur. Als zodanig is hij qua benaderingswijze enigszins vergelijkbaar met Jan Heesters. Als we zijn 'Watermolen' uit de collectie van het Rijksmuseum naast de watermolen van Jan, die uitgegeven is in een serie ansichtkaarten, houden, zien we direct enige overeenkomsten. Bij beiden wordt een gebouw met een groot schoepenrad ernaast omringd door hoge boompartijen en een wolkenlucht, terwijl op de voorgrond het water stroomt en klatert. Bij Heesters is de sfeer, mede door de afwezigheid van mens en dier, nog verstillder en inniger dan bij Hobbema, die moeder en kind het kletterende water laat aanschouwen en daardoor levendiger wordt. In onze, moderne ogen is het primitieve, houten skelet van de watermolen van Hobbema een romantiserend facet, waar Heesters volstaat met een groot, maar eenvoudig waterrad.

Jongkind en Weissenbruch

Het is o.a. Johan Barthold Jongkind (1819-1891), bij wie we in de negentiende eeuw opvallende molens tegenkomen. Deze voorloper van het Franse impressionisme -hij wordt wel de artistieke vader van Monet genoemd- schilderde vaak havengezichten in een sfeer van schemering, soms slechts door een bleke maan verlicht.

De heldere spiegelingen in water en lucht contrasteren sterk met de donkere, monotone molens naast het water. Juist door hun zwarte eenvoud benadrukken ze de genoemde lichteffecten. Deze Nederlandse schilder-bohémien die het grootste deel van zijn leven in Frankrijk woonde en werkte, is lang ondergewaardeerd gebleven. Onlangs was er een overzichtsexpositie van zijn werk in het Haags Gemeentemuseum. De maanverlichte molens zouden later een soort vervolg krijgen in het oeuvre van Piet Mondriaan.

Weer heel anders zijn de molens bij Hendrik Johan Weissenbruch (1824-1903), een van de beste exponenten van de Haagse School. Bij hem gaat het vooral om de sfeer, de stemming van het landschap, die hij steeds weer op onnavolgbare wijze weet op te roepen, juist door gebruik te maken van het beroemde grijs van de Haagse School. Een mooi voorbeeld vormt zijn 'Polderlandschap', in 1992 tentoongesteld in het Kempenlandmuseum en in 2001 voor f 550.000 te koop op de kunst- en antiekbeurs in 's-Hertogenbosch. Met een paar simpele gegevens, een felgroene polder, een blauwe hemel met een enkel wolkje en een forse, brede windmolen weet hij een optimaal effect aan verstilling te bereiken. De lage horizon en de kleine, donkere silhouetten van mensen dragen daar nog aan bij. Er gaat een mystiek effect van het tafereel uit. De molen, een achtkante bovenkruier, doorbreekt de melancholieke, horizontale monotonie als hemelbestormend element.

Op een ander doek van hem vinden we exact de bovengenoemde standaardmolen van Ruisdael terug, maar nu tegen een achtergrond van een sombere, grijze wolkenlucht. Op de voorgrond een boer met zijn koeien, een paar uiterst eenvoudige huisjes, een sloot door groen omgeven. Wat een sfeer gaat van dit werk uit, -de stemming van een grijze, Hollandse najaarsdag is voelbaar. Het is weer de in grijze en zwarte tonen geschilderde molen als verticaal, naar de hemel wijzend element, die voorkomt dat alles tot een te zware melancholie vervalt.

Monet: een feest van kleur

Toen Claude Monet (1840 - 1926) in 1871 in Holland arriveerde, ten tijde van de opkomst van de Haagse School, was hij direct geïmponeerd door de molens, die het Zaanse waterlandschap domineerden. Deze exponent van het Franse impressionisme wilde de molens en het water ter plaatse vangen en vastleggen in vluchtige penseelstreken. Ondanks die snelle werkwijze mochten de resultaten er bepaald wel zijn: zijn kleurenrijkdom is een lust voor het oog. Door zijn veelvuldig gebruik van rood, met name bij wieken en daken, weet hij een veel zonniger sfeer te scheppen dan zijn Haagse kunstbroeders. Door zijn vlugge werkwijze lukt het hem het licht van het moment te vereeuwigen. Met name zijn doek 'Molens in het Westzijderveld' (1871) dat hij en plein air, vanaf een boot schilderde, is een feest van kleur. Liefst meer dan tien molens, ieder met twee rode en twee witgele wieken, bevolken dit schilderij, dat in februari 2001 door het Van Goghmuseum voor ca. f 8

miljoen kon worden verworven. De blokeffecten in de wolkenpartij doen denken aan soortgelijke luchten van Mondriaan. Deze Hollandse molens van Monet laten het ontstaan van het impressionisme zien,- op sommige doeken is Monet nog 'ouderwets' realistisch bezig. Ze trokken massale belangstelling tijdens de expositie in het Van Gogh museum eind 1986.

Mondriaan

Piet Mondriaan (1872-1944) is bekend en geliefd om zijn navolgbare ontwikkeling van figuratief naar abstract schilder. Na zijn start in Haagse School-trant ontstaat de tendens naar een meer monumentale kunst, waar het gaat om de grote lijn en details worden weggelaten.

Een onderdeel in die ontwikkeling vormen zijn molens. Juist in onze omgeving, Uden en de Meierij, schildert en aquarelleert hij in 1904 zijn eerste monumentale molens. Zijn opstelling is vanuit een laag standpunt, zodat de molens zich groots en beeldvullend aftekenen tegen de hemel. De molen van Heeswijk schildert hij tweemaal, van die van Veghel en Uden zijn aquarellen bekend. Mondriaan was erg te spreken over de hartelijke gastvrijheid die hem hier van de eenvoudige, oud-brabantse bevolking ten deel viel in het jaar waarin hij tot rust probeerde te komen. Het ging Mondriaan, op zoek naar eenvoud en zuiverheid, niet zozeer om het landschap alswel om het esthetische, monumentale karakter van de molens. Eind 1989 werden deze werken geëxposeerd in het Noord Brabants museum. In de begeleidende catalogus is ook een mooie ets van Jan Heesters afgebeeld. De molen van Nistelrooij vormt daarop samen met boerderijen en bomen een totaalbeeld van een stukje Brabant. Als zodanig is deze ets een tegenhanger van Mondriaans monumentale kunst.

Mondriaan zou later steeds verder gaan in de stilering van zijn molens. Steeds vaker ook worden ze slechts beschenen door een bleke maan, zoals we dat ook bij Jongkind zagen. Na zijn luministische, fel roodgele molen uit 1908 en de vrijwel tweedimensionale blauwrode van 1910 schildert hij in 1916 een volledig zwarte molen tegen een donkere hemel, waarin de wolken witomrande blokken vormen. Hier zijn we wel erg ver verwijderd geraakt van de traditionele landschapskunst van Ruisdael en die van Heesters.

Heesters als Don Quichotte

Nu wil het geval dat Heesters toch een keer een zeer monumentale molen heeft geschilderd. Dit doek, dat we in het interbellum kunnen dateren, beeldt de molenbestormer Don Quichotte uit, die ten strijde trekt tegen de felrode wieken die als metafoor dienen voor de slechte wereld. Dit klassieke gegeven, dat een van de bekendste thema's in de wereldliteratuur betreft, heeft kennelijk ook Heesters aangesproken. Net als bij Mondriaan is het werk vanuit een zeer lage positie geschilderd, zodat de donkerbruine molen zich groots en vijandig aftekent tegen de donkere wolken, die niets goeds over de afloop voorspellen. De molen is op een heuvel geplaatst, de omgeving van huisjes en boompjes heeft een ondergeschikte rol, ze worden nauwelijks opgemerkt. Hier laat Heesters zich van een onbekende kant zien: als schilder van de metafoor, van de mens in een verbijsterende wereld. Het is naar mijn idee een van zijn meest geslaagde werken. Het staat ook afgebeeld in de eerste druk van *Jan Heesters, schilder te Schijndel*, van Carel Swinkels. Ik wens U veel plezier met de tentoonstelling van Heesters' molens.

Jan Geerts

WETENSWAARDIGHEDEN

- In een aantal katholieke bijbeluitgaven ontbreekt Genesis 38.
- De cyclus over het Interbellum is gestart met een lezing van drs. Josien van Klaveren. Ze gaf een boeiend exposé over WO I, de gevolgen daarvan en de schrijver Albert Kuijle. Er waren ± 50 vrienden!
- Bij het versturen van de acceptgiro's voor de vriendenbijdrage 2004, heeft het bestuur van de

Stichting 427 centimeter postzegels geplakt. Inmiddels hebben we ca. 1.900,= ontvangen aan bijdragen, dank, dank! En voor de vrienden (±30) die nog niet....., bij voorbaat dank.

- Bij schenkingen aan het Museum van textiel- objecten uit de "Heesters-dynastie" zal het Museum voortaan een DNA-test laten maken.

MOLENS DOOR DE EEUWEN HEEN

Groot werktuig

Al heel lang geleden zocht de mens werktuigen die zijn leven gemakkelijker konden maken. Een van de oudste werktuigen is de hefboom. Geef mij een plaats waar ik kan staan en ik zal de aarde in beweging brengen, aldus Archimedes. Ook het gebruik van de molen, een wel zeer groot werktuig, is oud, duizenden jaren voor onze jaartelling. De krachtbron was zowel wind als water.

Lang geleden, in Europa, gebruikte de mens alleen twee stenen voor het malen van graan. Op de onderste werd

graan gelegd en door een kleinere steen daaroverheen te schuren werd het graan fijngezeven. Dit was heel zwaar werk. Bij sommige primitieve volkeren in de wereld gebeurt dit nog steeds zo. De Romeinen wisten die heen en weergaande beweging om te zetten in een draaiende beweging, al minder vermoeiend, en lieten dit werk vaak door slaven doen. In onze streken was dit werk voor vrouwen. Soms liet men dit ook door paarden doen en bijvoorbeeld in de Achterhoek zijn nog oude rosmolens (Rosmalen) te zien. Mensen die bij het water

woonden kwamen op het idee om de kracht van het water te gebruiken.

In de Zuidelijke Nederlanden verschijnen de eerste molens rond 1180. In Noord-Brabant wordt voor het eerst melding gemaakt van een molen in 1299, deze stond op de Koevering, het driedorpenpunt: Sint Oedenrode, Veghel en Schijndel. In het begin van de twintigste eeuw waren er in ons land nog plusminus tienduizend molens. Helaas zijn er nu nog geen duizend meer over.

Molens waren van levensbelang voor onze voorouders. Immers toen ons land, zo vol water, door de dijken beschermd werd tegen de zee, klonk het land steeds verder in en kwam zo ten opzichte van de zee nog lager te liggen. Het moest dus nog meer beschermd worden en molens bleken een prachtig hulpmiddel. Het is in ons land nu nog steeds belangrijk dat er goed opgeleide molenaars zijn zodat in tijden van nood of rampen de polders toch leeggemalen kunnen worden.

De eerste molens in onze streken zijn standerdmolens, voor het malen van rogge, veelal van hout, open of dicht, die in zijn geheel om een verticale spil (de stander) gekruid worden. In Heusden staan nog een paar prachtig gerestaureerde zogenaamde standerdkasten. De opvolger van de standerdmolen is de torenmolen, met of zonder stelling, uitgevonden door de Vlaming Andriesz van Moerbeke in 1573. Dit is een molen op een rond stenen onderstuk, gedekt door een kap, waar het molenkruis uitsteekt. Dit heet een bovenkruier omdat alleen het bovenste gedeelte op de wind gezet wordt. Molens werden gebruikt voor o.a. het malen van graan, het slaan van olie uit kool-, raap- en mosterdzaad, het maken van papier en het vollen van laken. Ronde stenen bovenkruiers werden als opvoerwerktuig voor water gebruikt. Met behulp van een scheprad of de vijzel, wordt het water naar een hoger niveau getransporteerd. Een ander soort watermolen is de wipmolen die veel in Zuid Holland

voorkwam: een bovenkruier met een kleine kap op een piramidaal onderstuk. Een veel kleinere vorm hiervan, dus met veel minder capaciteit, is de Friese of Groninger Spinnekop. Een nog kleinere vorm is het weidemolentje, de tjasker, die zichzelf op de wind zet door middel van de staart. De paltrok, uitgevonden in de Zaanstreek is een onderkruier die alleen dienst kan doen als zaagmolen.

Molens waren belangrijk zowel voor de water-beheersing, de voedselvoorziening en later ook als krachtbron voor de industrie en werden zo een vertrouwd beeld in het Nederlandse landschap. Een molenaar was dan ook een machtig man. De korenmolenaar hield een gedeelte van het graan voor zich zelf, in ruil voor het malen. In onze taal komen veel gezegdes voor die met molens te maken hebben: wie het eerst komt wie het eerst maalt, koren op zijn molen, met molentjes lopen, een klap van de molenwiek, enz.

Een groot deel van de molen kan draaien, op de wind gezet worden, om zoveel mogelijk wind te vangen. Meestal doet een molenaar ook nog zeilen voor de wieken. Dit is een heel nauwkeurig werk, molens zijn van binnen grotendeels van hout en als het te hard gaat kan een molen gauw in brand vliegen. Een groot deel van het molenbestand is op die manier verloren gegaan.

Omdat molens zo groot zijn en zo duidelijk aanwezig in het landschap ging men de wieken gebruiken als optisch sein. De stand van de wieken bepaalde de boodschap. Het meest bekend zijn de wieken in de vreugdestand, de rouwstand, korte tijd geen werk, lange tijd buiten dienst, verzoek om naar de molen te komen en de bruiloftversiering. Molens bepaalden en bepalen in zekere zin het nederlandse landschap en waren zo vaak een bron van inspiratie voor landschapschilders. Molens bepaalden het Hollandse landschap en waren vaak een bron van inspiratie voor landschapschilders.

AnneMarie Cornelissen

A G E N D A

Museum Jan Heestershuis 073 - 54 92276

Pompstraat 17, 54 81 BL Schijndel

openingstijden:

dinsdag t/m zondag 13.00 uur - 17.00 uur.

- 29 februari t/m 18 april "Molens en watermolens", etsen en tekeningen van Jan Heesters. In de tuin t/m 20 juni: "De Figuranten", sculptures van Ludo van Well en "Buitenschilderijen" van Patricia van den Brand.

Met dank aan onze sponsors:

- **Architectenbureau van der Reep & Woudstra**
- **Rabobank Schijndel**
- **Restauratie-atelier Jos Van Extel**
- **Rijkers Bouwbedrijf B.V.**

- 25 april t/m 20 juni: "Ode aux Amis", schilderijen van Felix Meihuizen.
- De volgende "Interbellum" lezing in het Kerkje is op 17 mei gegeven door Cees Slegers, de biograaf van Antoon Coolen; reserveer die datum!
- 25 juni t/m 24 augustus: "Met Heesters op reis", etsen en tekeningen van Jan Heesters. In de tuin t/m 26 september: "Keramiek", beelden van Ingrid Verburg, Lida Geerts en Irma van Engelen.

- **Studio Skoop Reclame- & Ontwerpburo, Gemonde**
- **Schijndels Weekblad**